

Usnea flavocardia (gelig baardmos) in duingrasland op Texel

Rense Haveman & Iris de Ronde

Inleiding

In een eerder artikel in dit blad is al eens gewezen op de rijkdom aan terrestrisch groeiende epifytische lichenen op het militaire terrein op de zuidpunt van Texel (Haveman 2006). De conclusie uit dat artikel was dat deze lichenen zich vestigen in een smalle zone in de jonge duinen in het *Phleo-Tortuletum brachythecietosum*, hoewel ze kenmerkend worden geacht voor een later stadium in de duingrasland-succesie, het *Violo-Corynephorum*. De steeds weer geconstateerde verdwijning van deze epifytische lichenen uit het *Violo-Corynephorum* heeft waarschijnlijk te maken met de vermindering van land-

schapsdynamiek. Hierdoor vindt de vorming van jonge duinen – en daarmee de overgang van de beide genoemde pioniergraslandtypen – vrijwel niet meer plaats. Op de Hors op Texel vindt echter over een groot gebied vorming van jonge, nieuwe duintjes plaats en daardoor zijn hier nogal wat epifytische lichenen in het duingrasland te vinden, zoals *Evernia prunastri* (eikenmos), *Hypogymnia tubulosa* (witkop-schorsmos), *H. physodes* (gewoon schorsmos), *Parmelia sulcata* (gewoon schildmos), *P. saxatilis* (blauwgrijs steenschildmos), *Flavoparmelia caperata* (bosschildmos) en *Ramalina farinacea* (groot takmos) (Haveman 2006).

Figuur 1. *Usnea flavocardia* (gelig baardmos) in duingrasland op Texel (foto: Rense Haveman).

Tijdens de kartering van de vegetatie-complexen van Oefenterrein Joost Dourleinkazerne op de Hors in het kader van de monitoring van natuurwaarden werd in de zone met epifytisch groeiende lichenen een baardmos aangetroffen (hok 112-557)(figuur 1). Na determinatie door Laurens Sparrius bleek het *Usnea flavocardia* (gelig baardmos; synoniem *U. wirthii*) te betreffen. Hoewel in de literatuur vaak melding is gemaakt van het voorkomen van *Usnea* in het *Violo-Corynephotum* zijn nieuwe vondsten zeldzaam. Bovendien was *U. flavocardia* nog niet bekend van duinzand (mond. med. L. Sparrius). Van de groeiplaats, waar 19 exemplaren groeien die in grootte variëren van 0,5 tot 4 cm, is een vegetatieopname gemaakt. Materiaal van *U. flavocardia* van deze vindplaats is opgenomen in het herbarium van L. Sparrius.

Beschrijving soort en verspreiding

Usnea flavocardia is een tamelijk fors, tot 5 cm lang, struikvormig licheen met een licht geelgrijzige kleur (figuur 1). De hoofdtakken zijn dik en gesegmenteerd en de zijtakken zijn veel dunner. De soralen, die volop aanwezig zijn, zijn hol, maar isidiën worden slechts spaarzaam gevormd, vooral op jonge soralen. Bovendien is het merg niet wit, zoals bij de meeste baardmossoorten, maar licht geel of gelig-rose. De soort lijkt het meest op *U. cornuta*, die ook gesegmenteerde hoofdtakken heeft met dunnere zijtakken, maar het merg van *U. flavocardia* reageert C+ oranje en de soralen P+geel (Randlane et al. 2009); bovendien is het merg van *U. cornuta* wit.

Gegevens omtrent het areaal van *Usnea flavocardia* worden samengevat door Otte (2011): delen van het zuidelijk halfrond (Chili, Nieuw-Zeeland), westelijk en oostelijk Noord-Amerika en de kustgebieden van Europa, waar de soort is aangetroffen in Groot-Brittannië en Ierland, Duitsland, Nederland, Frankrijk, Portugal en de Balearen langs de Atlantische kusten en in Spanje, Frankrijk, Corsica en de Griekse eilanden in het mediterrane gebied. In Nederland is de soort de laatste honderd jaar slechts één keer eerder gevonden,

namelijk in 1991 in een moerasbos in het Soerendonkse Goor door Pieter van den Boom. Rond 1900 is *Usnea flavocardia* een paar maal gevonden langs de kust en in het rivierengebied (gegevens BLWG).

Beschrijving groeiplaats

Van de vegetatie waarin *Usnea flavocardia* groeit is een vegetatieopname gemaakt (Tabel 1).

Tabel 1. Vegetatieopname van de groeiplaats van *Usnea flavocardia* op Oefenterrein Joost Dourleinkazerne op Texel. Oppervlak 1x1 m; NO-expositie, 10°; kruidlaag 10%, 10 (-30) cm; moslaag 80%.

<i>Usnea flavocardia</i>	1
Kruidlaag	
<i>Aira praecox</i>	2m
<i>Calmagrostis epigejos</i>	2m
<i>Carex arenaria</i>	2m
<i>Sedum acre</i>	2m
<i>Leontodon saxatilis</i>	1
<i>Phleum arenarium</i>	+
<i>Hippophae rhamnoides</i>	+
<i>Oenothera biennis</i>	+
<i>Hypochaeris radicata</i>	+
<i>Euphrasia stricta</i>	+
x <i>Calamophila baltica</i>	r
<i>Sonchus arvensis</i> var. <i>maritimus</i>	r
Moslaag	
<i>Cephaloziella divaricata</i>	3
<i>Cladonia fimbriata</i>	2b
<i>Cladonia scabriuscula</i>	2a
<i>Brachythecium albicans</i>	2m
<i>Cladonia furcata</i>	1
<i>Ceratodon purpureus</i>	+
<i>Dicranum scoparium</i>	+
<i>Hypnum cupressiforme</i>	+
<i>Evernia prunastri</i>	+
<i>Hypogymnia physodes</i>	+

Het betreft een tamelijk soortenrijk, open pioniergrasland op een enigszins naar het noordoosten gerichte helling op een jong duintje in een jonge, vochtige duinvallei. De kruidlaag is zeer open, maar de moslaag is sterk ontwikkeld, met *Cephaloziella divaricata* (gewoon draadmos), *Cladonia fimbriata* (kopjes-bekermos) en *C. scabriuscula* (ruw heidestaartje) als de meest bedekkende soorten. *Usnea flavocardia* is niet de enige terrestrisch groeiende epifyt die hier groeit: in de opname zijn ook *Evernia prunastri* en *Hypogymnia tubulosa* aangetroffen.

Qua kenmerken staat de begroeiing in tussen het *Phleo-Tortuletum*, het pioniergrasland van de kalkrijke duinen, en het *Violo-Corynephorum*, dat kenmerkend is voor de ontkalkte en kalkarme duinen (Weeda et al. 1996). In landschappelijk en syndynamisch opzicht bevindt de vegetatie zich in de overgang van het *Phleo-Tortuletum*, dat grote oppervlaktes van de dichter bij zee gelegen duintjes beslaat en hier zowel op noord- als zuidhellingen voorkomt, en de gesloten 'graslanden' met *Hypnum cupressiforme* (gesnaveld klauwtjesmos) en gewone eikvaren die in de meer landinwaarts gelegen duintjes veelvuldig op de noordhellingen te vinden is. De vegetatie op de zuidhellingen in deze oudere landinwaarts gelegen duinen lijkt juist sterk op de vegetatie met *Usnea*, maar *Hypnum cupressiforme* en *Brachythecium albicans* (bleek dikkopmos) hebben hierin een groter aandeel en epifyten ontbreken grotendeels. In de zone waarin *Usnea flavocardia* groeit, komt het *Phleo-Tortuletum* voor op de zuidhellingen en zijn de noordhellingen zeer lichenenrijk. In de kartering van de vegetatie uit 2004 en 2005 (Haveman et al. 2006) werden in deze zone slechts begroeiingen van het *Phleo-Tortuletum* en het *Ammophilion* aangetroffen. Tussen 2005 en 2011 is de vegetatiezonering dus 'opgeschoven' naar het zuiden, richting zee. Wanneer *U. flavocardia* zich hier gevestigd heeft, is onduidelijk, maar zes jaar geleden leek de vegetatie te dynamisch voor veel lichenen. In de komende jaren zal gevolgd worden hoe de groeiplaats van *Usnea* zich ontwikkelt en of de soort hier weet stand te houden.

Dankwoord

Onze dank gaat uit naar Laurens Sparrius, voor het determineren van *Usnea flavocardia* en naar André Aptroot, voor het toesturen van recente literatuur.

Literatuur

- Haveman, R., 2006. Bodembewonende epifytische lichenen op de zuidpunt van Texel. *Buxbaumiella* 75: 9-15.
- Haveman, R., N. Gilissen & R. Van der Wijngaart, 2006. OT Joost Dourleinkazerne. Monitoring Natuurwaarden 2004. Dienst Gebouwen, Werken & Terreinen, ministerie van Defensie, Wageningen, p. 54.
- Otte, V., 2011. *Usnea flavocardia* found in Germany. *Herzogia* 24: 151-154.
- Randlane, T., T. Törra, A. Saag & L. Saag, 2009. Key to European *Usnea* species. *Bibliotheca Lichenologica* 100: 419-462.
- Weeda, E.J., H. Doing & J.H.J. Schaminée, 1996. Koelerio-Corynephoretea. In: J.H.J. Schaminée, A.H.F. Stortelder & E.J. Weeda (Eds.), *De Vegetatie van Nederland. Deel 3. Plantengemeenschappen van graslanden, zomen en droge heiden*. Opulus Press, Uppsala, Leiden; 61-144.

Auteursgegevens

R. Haveman & I. de Ronde, Dienst Vastgoed Defensie, Inventarisatie en Monitoring, Postbus 47, 6700 AA Wageningen, rens.haveman@wur.nl; iris.deronde@wur.nl

Abstract

Usnea flavocardia in dune grassland on the Wadden Sea isle of Texel

During the vegetation mapping of the military range Joost Dourleinkazerne on the Wadden Sea isle of Texel, *Usnea flavocardia* was discovered. The species grows in a pioneer dune grassland with other lichens usually growing as epiphytes, *Hypogymnia tubulosa* and *Evernia prunastri*. The vegetation in which *U. flavocardia* grows is documented with a vegetation relevé and shortly discussed.